

Literatuur en klimaathoop

Sinds het begin van deze eeuw en vooral de laatste jaren is er een ware explosie geweest van wat tegenwoordig klimaatfictie of “cli-fi” wordt genoemd. De klimaatverandering is een thematische focus geworden in het werk van heel wat literaire auteurs, onder wie ook gevestigde namen. Denk bijv. aan *Solar* van Ian McEwan, de *MaddAddam-trilogie* van Margaret Atwood, *Flight Behavior* van Barbara Kingsolver, *The Stone Gods* van Jeanette Winterson, *The Bone Clocks* van David Mitchell, *Gun Island* van Amitav Ghosh en *The Road* van Cormac McCarthy. Op dit moment neemt klimaatfictie allerlei vormen aan, gaande van literaire fictie tot *science fiction*, *thrillers* en *young adult-fictie*.

Grofweg kan klimaatfictie worden ingedeeld in verhalen die zich afspelen in een herkenbaar heden enerzijds, en futuristische verhalen over een wereld die een grondige transformatie heeft ondergaan ten gevolge van de klimaatverandering anderzijds. De eerste categorie behandelt typische thema's als ontkenning, ontwijking of aanvaarding. Een goed voorbeeld is *Kingsolvers Flight Behavior*, dat verschillende soorten vluchtgedrag beschrijft, waaronder dat van een conservatieve gemeenschap in de Appalachen voor de realiteit van de klimaatverandering.

Veel omvangrijker dan die anticipatorische klimaatfictie is echter de categorie van de futuristische klimaatromans, die zich laten karakteriseren als apocalyptisch, post-apocalyptisch of dystopisch al naargelang ze focussen op een plotse ramp, de nasleep daarvan of een geleidelijke neergang. Ze spelen zich doorgaans af in een vreselijke toekomst waarin een kleine groep overlevenden zich in moeilijke en vaak gewelddadige omstandigheden tracht staande te houden in een leefomgeving die fel verarmd is qua biodiversiteit en sociale complexiteit. Denk aan *The Road* van McCarthy, een verhaal over een vader en zoon die een desolaat landschap doorkruisen dat totaal is verwoest door een niet nader genoemde catastrofe. *The Road* is hét typevoorbeeld van een waarschuwingsverhaal dat impliciet kritiek levert op het fossiele kapitalisme en de politieke passiviteit daartegenover. De manier waarop dergelijke verhalen trachten te interveniëren in het klimaatdebat is door lezers angst aan te jagen voor het beschreven toekomstscenario in de hoop hen er aldus toe aan te zetten actie te ondernemen in het heden

die erop gericht is te vermijden dat dat scenario werkelijkheid zou worden.

Recent is er echter een soort tegenbeweging op gang gekomen als reactie op de dominantie van het post-apocalyptische genre. Die dominantie is natuurlijk niet toevallig. Er is het feitelijke gegeven dat de klimaatverandering intrinsiek een existentiële bedreiging vormt voor de mensheid: angst is dus een normale, te verwachten reactie, en het is dan ook niet verwonderlijk dat veel auteurs in eerste instantie hun toevlucht zoeken tot genres die dergelijke negatieve gevoelens opwekken. Daarnaast kadert de populariteit van post-apocalyptische en dystopische klimaatfictie echter ook in een bredere anti-utopische tendens die zich manifesteert in de westerse cultuur sinds het midden van de twintigste eeuw. Dat het concept van de utopie rond die tijd in een slecht daglicht is komen te staan, heeft alles te maken met de vreselijke gevolgen van utopische politieke ideologieën als het fascisme, het nazisme en het stalinisme waarmee de wereld toen werd geconfronteerd. Sindsdien is er sprake van een liberale consensus dat utopieën naïef, onrealistisch, escapistisch, gevaarlijk en schadelijk zijn: finaal leiden ze immers tot totalitarisme en massamoord.

In haar boek *Utopia and the Contemporary British Novel* uit 2019 wijst Caroline Edwards niettemin op een heropflakking van de utopische verbeelding in de eenentwintigste-eeuwse literatuur. In een significant aantal hedendaagse romans bespeurt zij de terugkeer van een verrassend hoopvolle blik in het aangezicht van onderwerpen die zich vaker lenen tot dystopische representaties. Het gaat niet om expliciete utopieën—daarvoor is dat subgenre van speculatieve

fictie nog altijd te zeer verbrand. Waar het wel om gaat, is literaire fictie waarin soms latent aanwezige utopische impulsen te ontwaren zijn: een minneur, kritisch en open utopisme dat onderscheiden moet worden van de desastreuze utopieën die de twintigste-eeuwse politieke ideologieën domineerden. Het betreft dan meditaties over “de goede samenleving”, maar ook kleinere, meer bescheiden utopische momenten van persoonlijke vervulling of een gevoel van verbondenheid met anderen, tot zelfs minimale tekenen van symbolische utopische anticipatie.

Edwards wijdt een hoofdstuk van haar boek aan recente ecologische-apocalypsverhalen. Ze stelt vast dat er de laatste decennia een enorme toename is van het aantal literaire romans dat de (post-)apocalyptische of dystopische toer opgaat, toename die zij toeschrijft aan de sterk gestegen waarschijnlijkheid van ecologische-rampscenario's. In romans als *Emily St John Mandels Station Eleven*, *Maggie Gees The Flood* en *Megan Hunters The End We Start From* detecteert Edwards evenwel een zekere mate van opgewektheid en utopisme—kleinschalig, lokaal en alledaags—in de manier waarop een verwoeste wereld wordt uitgebeeld waarin de mensheid vecht om te overleven nadat er zich een of andere globale ramp heeft voltrokken. Er spreekt een nieuw ecologisch bewustzijn uit die romans, waarvan de hoopvolle teeneur in contrast staat met de brutale, meedogenloze post-apocalyptische werelden die worden beschreven in *The Road of de MaddAddam-trilogie*. Ze leveren niet enkel kritiek op de kapitalistische moderniteit die de planeet naar de verdoemenis heeft geleid,

maar slagen er volgens Edwards ook in een alternatief te bedenken: ze articuleren een post-antropocentrische visie waarin onze relatie met de natuurlijke wereld wordt hersteld.

Ook binnen de genrefictie is er een ware revival van het utopisme aan de gang, veel complexer en explicieter dan binnen de literaire fictie waartoe Edwards zich beperkt. Met name in de science fiction-gemeenschap aan de Westkust van de VS is dat het geval. Subgenres van speculatieve fictie die luisteren naar hippe namen als “hopepunk”, “solarpunk” en “up lit” schieten als paddenstoelen uit de grond. Het gaat om ongegeneerd hoopvolle, optimistische, positieve verhalen, als reactie op het negativisme, het cynisme en de dagelijkse horror-show van het Trump-tijdperk: veel lezers snakten naar een alternatief daarvoor. Solarpunk focust op de milieuvriendelijke toekomst mogelijk gemaakt door de eliminatie van fossiele brandstoffen ten voordele van zonne-energie. Hopepunk en up lit zijn niet specifiek gericht op de klimaatproblematiek en zijn minder naïef optimistisch dan solarpunk, maar stellen eveneens waarden als vriendelijkheid, zachtaardigheid, gemeenschap en hoop centraal.

Wellicht het bekendste voorbeeld van een utopische klimaatroman is *The Ministry for the Future* van Kim Stanley Robinson uit 2020. Robinson is een van de meest gerespecteerde sci-fi-auteurs, die zich (net als Paolo Bacigalupi) lijkt te hebben gespecialiseerd in het schrijven van klimaatfictie. In het geval van Robinson is dat expliciet anti-apocalyptische klimaatfictie. *The Ministry for the Future* begint met een klimaatcatastrofe die het getroffen land ertoe drijft eenzijdig met geo-engineering te beginnen. Ze leidt ook tot het ontstaan van eco-terroristische groeperingen die aanslagen plegen tegen wie zij beschouwen als de grootste boosdoeners. Er worden allerlei nieuwe technologieën ingezet om de klimaatverandering tegen te gaan of te vertragen. Een belangrijke rol in het begeleiden van de transitie naar een duurzame globale toekomst is weggelegd voor het ministerie uit de titel, een VN-agentschap dat voortkomt uit het akkoord van Parijs en dat belast is met de taak de rechten van toekomstige generaties te beschermen. Het is onder impuls van die instelling, die wordt geleid door een van de hoofdpersonen van de roman, dat de globale economische en financiële orde wordt heruitgevonden. Het boek lijkt soms van infodumps aan elkaar te hangen, maar het slaagt er toch maar in een plausibel pad voor vooruitgang te schetsen.

Zowat alle stappen die in de roman worden beschreven klinken aannemelijk of op zijn minst geloofwaardig, en de uitkomst is een wereld die de klimaatcrisis te boven komt tegen het midden van deze eeuw.

Het lijkt mij gezond dat auteurs van klimaatfictie niet al hun eieren in dezelfde post-apocalyptische mand leggen maar streven naar variatie. Het is wellicht een misvatting te denken dat er zoets bestaat als het ultieme type klimaatverhaal waarvan de lectuur elke lezer plotsklaps bekeert tot overtuigd klimaatactivist. Er zijn verschillende soorten teksten die verschillende soorten werk verrichten, en die aan verschillende emotionele en andere noden beantwoorden van verschillende soorten lezers. Het lijkt dan ook niet wenselijk dat de literatuur zich zou beperken tot één bepaald genre of één bepaalde vorm wanneer het om het klimaat gaat. Het klimaat is gebaat bij een divers literair ecosysteem, waarin dus zeker ook plaats is voor het onconventionele, datgene wat ingaat tegen de dystopische mainstream.

Stef Craps

